

ZPM425 KENTSEL YEŞİL ALANLAR

Konu-1: Kent ve Kentleşme

Prof. Dr. Dicle OĞUZ

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Peyzaj Mimarlığı Bölümü

KENT KAVRAMI

Ünlü kentbilimci Lewis Mumford, Kentlerin Kültürü adlı yapıtında, “*Kent, bir topluluğun kültürünün ve erkinin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimidir*” der. “*Kent*” sözcüğü, farklı dillerde benzer anlamlar çağrıştırarak kent kavramına ve kent tarihine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Bir çok dilde “*Kent*” sözcüğü ile uygarlık sözcüğü arasında köken ilişkisi görülmektedir. Türkçe’imizdeki “*Uygar*” sözcüğü yerleşik bir toplum hayatı süren Uygurlardan türetilmiştir. Arapça’da uygar anlamına gelen “*Medenî*” kelimesi, kent anlamındaki “*Medine*” kelimesinden köken alır. Medeni kelimesi dilimizde de “*kentlileşmiş, kırsallıktan kurtulmuş ve “uygar” anlamında kullanılmaktadır. Benzer şekilde uygarlık karşılığı olarak Fransızca “civilisation” ve İngilizce “civilization” ile İngilizce “city” kelimeleri Latince de yurttaşların oluşturduğu birlik anlamına gelen “civitas” kelimesinden türemiştir (Erten, 1999; Keleş, 1999; Topal, 2004). “Citizen” yine aynı dilde yurttaş anlamında kullanılmaktadır. İngilizce de “polite”, yani “kibar” sözcüğü Yunancada kent karşılığı olan “polis” teriminden türetilmiştir. Yunanca’daki kent (polis) sözcüğünün de siyaset (politiae) ile aynı kökten kaynaklandığı bilinmektedir. Kentsel yaşamın uygarlığın beşiği olarak algılanması, kimi dillerde, kibarlık (civilité) ve görgü (urbanité) sözcüklerinin de kent kökünden türetilmelerine yol açmıştır. Bir başka deyişle, kibarlık ve görgü kent insanına özgü özellikler olarak algılanmıştır. Kent kelimesi belli bir olgunluk seviyesini ifade etmektedir. Kalkınmayı, medenileşmeyi ve gelişmişliği yansıtır (Kaya, 2004).*

Fernand Braudel’e göre, bir kent ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok daha başka bir şeydir; sadece bir ekonomi, ticaret, sanayi merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekân görünümüyle karşımıza çıkar (Braudel, 1990, s. 125; Mazi, 2008,35). Kent planlama ve tasarım disiplinlerinin yanı sıra, sosyolojinin, sanat tarihinin, tarihin, coğrafyanın, ilahiyatın, psikolojinin, antropoloji veya etnolojinin, güvenlik politikalarının ve ekonomi ile ilgili bilimsel disiplinlerin konusu olmuştur. Bu nedenle sosyologlar, tarihçiler, şehir plancılar, iktisatçılar, antropologlar, edebiyatçılar v.b. her disiplinin kenti kavrayışı üzerine inşa edilmiş pek çok kent tanımı vardır. Nüfus büyüklüğü, idari statü, nüfusun yapısı, iş bölümü ve uzmanlaşma, örgütlenme biçimi, işlev alanlarındaki farklılaşma, iş gücünün sektörel dağılımı, heterojenlik, fiziksel doku, üretimin yapısı gibi ölçütler kullanılarak bu tanımlamalar yapılmaktadır. Bu yönden kent kavramı tarihin hemen her döneminde değişik anlama sahip olan dinamik bir kavram niteliğindedir.

Ülkeler yasal düzenlemelerde ve uygulamalarda kullanılmak üzere kendi koşullarına uygun, nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, ekonomik faaliyet tabanı, çalışan nüfusun sektörlere dağılımı gibi ölçütler kullanarak kent tanımları yapmaktadır (Topal, 2004) Kapsamlı bir modern kent tanımı, kentin hukuki, siyasi, iktisadi ve içtimai bir birim olduğunu belirtmek durumundadır. Bir yerleşim biriminin kent niteliğini taşıması için, şu özellikleri taşıması gerektiği söylenebilir:

- Belli bir nüfus büyüklüğüne ve nüfus yoğunluğuna erişmiş olması,
- Tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyi olan sanayi üretimine geçmiş olması ve bununla birlikte hizmet sektörünün gelişmiş olması,
- Yerleşim yerinin fiziksel altyapısının belli bir düzeye ulaşmış olması,
- Geleneksel aile yapısının çözülerek yerini çekirdek aile yapısına bırakmış olması,
- Nüfusun büyük oranda örgütlenmiş, karmaşık iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine erişmiş olması,
- Yerel değerlerin yerini, ulusal değerlerin veya evrensel değerlerin almış olması,
- Geleneksel ilişkilerin (cemaat toplum tipinin) çözülüp bireysel ilişkilerin ya da bireysel çıkarların ön plana çıkmış olması,
- Eğitim düzeyinin kırsal kesimdeki eğitim düzeyinden yüksek olması ve çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların gelişmiş olması,
- Sosyal normların yerini, resmi denetleme kurumlarının almış olması,
- Statülerin aileden gelmeyip, bireylerin kendi çabaları ile kazanılmış olmaları, gerekmektedir (Kaya, 2004).

Bu kapsamda, “Kent, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin yer aldığı, her türlü üretimin yapıldığı, tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin kullanıldığı, nüfusun belli bir büyüklük ve yoğunluğa ulaştığı, heterojenlik ve bütünleşmenin var olduğu bir yerleşme yeridir” (Manavoğlu ve Ortaçşme, 2015).

Kent, sınırları son derece net çizilen özgürlükler sistemi demektir. Özgürlükler ise farklı olabilme iznidir. Birbirinden farklı koşullar içerisinde, farklı değerler sisteminde, farklı amaca yönelik faaliyetlerin sürebilmesi için kaçınılmaz olan özerkleşme, tarihte ilk defa kentlerle ortaya çıkmıştır (Demirkan, 1996). Aristo, “kent farklı tür bireylerden oluşur; aynı tür bireyler kenti oluşturamaz” demiştir (Tankut, 2002). Aristo’ya göre Yunan kenti “*synoikismos*”, ticari amaçla ve karşılıklı korunma amacıyla bir araya gelişin sonucudur. Kent, çevresindeki kırla birlikte bir bütündür (Tankut, 2002).

Başka bir anlatımla kent nüfusun, üretim araçlarının, konutların ve öteki yapıların, teknik alt yapı sistemlerinin, eğitim-kültür-sanat-yönetim örgütlerinin yoğunlaştığı yerleşme merkezleridir. Üretim biçiminin yanı sıra başka kavramlarında ön plana çıkarıldığı Keleş’in tanımına göre kent; sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş geliş, dinlenme ve eğlenme gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere oranla nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir (Okutan, 1995; Canpolat, 2002; Topal, 2004).

KENTLEŞME

Kentleşme toplumsal değişme sürecinin bir boyutudur. Batı da sanayi devrimiyle başlayan bu değişim günümüz az gelişmiş ülkelerinde farklı bir biçimde gelişmiş ve en dinamik toplumsal gerçeklerin başında yer almıştır (Es ve Ateş, 2004).

Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıkan mekansal ve toplumsal yaşamdaki yapısal dönüşümü ifade eder. Modernizm, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal dönüşümün mekânsal yansımalarını, kenti, bir toplumsal projenin parçası olarak algılar. Buna göre kentleşme, sanayileşme ve sanayi sonrası kentsel alanlarda yoğunlaşan kamusal ve özel aktivitelerle bu aktivitelerin çevresel etkilerinin bir bütünü olarak tanımlanabilir. Söz konusu faaliyetler, süreç içerisinde artan sanayileşme ve yerleşim kaynaklı çevresel etki maliyetlerinin düşük düzeyde tutulması amacıyla, coğrafyada belirli noktalarda yoğunlaşsa da, kentleşmenin etkileri çeperde ve kırsal alanlarda da doğrudan ya da dolaylı olarak gözlemlenebilir (Tankut, 2002).

Kentleşme olgusu nüfusa bağlı bir büyüme, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda sürekli bir değişimin ve devingenliğin ifadesidir. Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması demektir. Kentsel nüfus, sadece doğum sayısı ile değil, aynı zamanda köylerden ve kasabalardan alınan göçlerle de artış göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, kentleşme daha çok köylerden kentlere olan nüfus akınlarıyla beslenir. Bu kapsamda kentleşmenin dar anlamındaki tanımı demografik nitelik taşımaktadır (Keleş, 1990). Ancak kentleşme sadece demografik bir olgu olmayıp, aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir sürecin ifadesidir. Kentleşme insanları sadece kent olarak adlandırılan yerlere çekme süreci olmayıp, aynı zamanda onların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda bir değişimi ve dönüşümü ifade eden kentleşme; kentsel mekanın ve toplumsal pratiğin evrimleşme sürecidir (Tunçer, 2015). Kentleşme ile kentlileşme farklı iki olgu, iki ayrı süreçtir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde genellikle bu süreçlerin paralel gitmediği görülmektedir.

KENTLİLEŞME ve KENT KÜLTÜRÜ

Kentlileşme; bilginin edinilmesi, sorgulanması ve benimsenmesi, geçmişin olumlu değerlerine sahip çıkılması, bu değerlerden akıllıca ve eleştirel bir yaklaşımla yararlanılması, bugünkü durumun ve koşulların doğru olarak değerlendirilmesi bağlamında, kenti kent olarak algılama, kent mekanını deneyimleme ve onunla bütünleşme sürecidir. Kentlileşmenin ürettiği ortak değerler bütünü, kent kültürünü oluşturur (Tankut, 2002).

Başka bir ifadeyle kentlerde yaşayanların, kent kültürü olarak adlandırılan “değerler, davranışlar ve tutumları benimsemesi” kentlileşme olarak tanımlanabilir. Kentli birey, geniş ölçüde, ekonomik, siyasal, eğitsel, dinsel ya da kültürel alanlardaki gönüllü örgütlerin etkinlikleri sayesinde, kişiliğini ifade eder, geliştirir, statü kazanır ve uğraş alanını oluşturan eylemleri sürdürebilir (Kaya, 2004).

Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri,

insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir (Kaya, 2004).

Kent kültürü; kent bünyesinde yaşayan insanlarca, ortak bir paydada buluşularak üretilen maddi veya manevi değerlerin oluşum sürecidir. Asıl olan unsur kente dair bir hafızanın oluşması ve üretilen kültürel çıktılarının kentli insanlar aracılığı ile anlamlı hale gelmesidir. Diğer bir görüşe göre ise kent kültürü, farklı gelenek ve göreneklerden, farklı kültürlerden gelen kişilerin, bireysel hak ve sorumluluklarının bilincine vararak, yaşadıkları kente özgü görgü ve nezaket kuralları çerçevesinde oluşturdukları, birlikte yaşama kültürüdür. Dolayısıyla kent kültürü denildiği zaman; her kente ait farklı yorumlar ile kendine has özellikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, biçimsel ve tarihsel unsurlarla şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçimlerinden oluşan, sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmiş ve geleceği içinde barındıran anlam yüklü bütünlük anlaşılmaktadır (Hayta, 2016).

Keleş bir Alman atasözünü bizlere anımsatarak, "kent havası insanı özgür kılar" der (Stadtluft macht Man frei) ve şöyle devam eder: "Tarihsel gelişim süreci içinde kentler özgürlüğün doyusya yaşandığı yerler olarak algılanmışlardır. Kent tarihi göstermektedir ki, demokrasi bilincini geliştirmenin iki ön koşulundan biri, insanın kentine ait olduğunu duyumsaması, ikincisi de, kentin üzerinde fiilen söz sahibi olabilmesidir. Kent, demokrasi ve özgürlük temalarını çağdaş bir yaklaşımla ele alan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985) ve Avrupa Kentli Hakları Şartı (Mart 1992 ve Mayıs 2004) da bu düşüncelerden esinlenerek hazırlanmış belgelerdir."

KAYNAKLAR

- Demirkan, T. (1996). "Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler", Kent ve Kültürü.
- Es, M. ve Ateş H., (2004). Kent yönetimi, kentlileşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 48, s206-248.
- Hayta, Y. (2016). Kent kültürü ve değişen kent kavramı. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165-184.
- Kaya, E. (2004). Kentleşme ve Kentlileşme, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- Keleş, R. (1990). Kentleşme Politikası. İmge Kitapevi, Kızılay, Ankara.
- Manavoğlu, E. ve Ortaççesme V. (2015). Şehir ve Bölge Planlama Ders Notu, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Mazı, F. (2008). Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 10, s.34-48. Hatay.
- Tankut, G. (2002). Yeni Ufuklara Kentler, Bilim ve Teknik, Tübitak, Aralık.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), s.276-294. İzmir.
- Tunçer, P. (2015). Türkiye'de Kentleşme Politikaları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sağlık Yüksekokulu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, No: 37, 275-290, Çanakkale.